

РАФТИНГ ЯК РІЗНОВИД ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

Здійснено оцінку клімату та гірського рельєфу Закарпаття як потенційної території для розвитку екстремального туризму – рафтингу. Виділено три групи річкових басейнів за особливостями рельєфу та охарактеризовано головні об'єкти водного туризму.

Проаналізовано вплив природних чинників на формування та функціонування екстремальних водних видів туризму на досліджуваній території. Аналіз водності річок з врахуванням показників падіння і похилу дають можливість виокремити не тільки ділянки сприятливі для рафтингу, ай його сезонність.

Отримані результати дали можливість проаналізувати старі та розробити нові рафтингові маршрути в межах річкових басейнів.

Ключові слова: екстремальний туризм, рафтинг, туристичні об'єкти, рельєф.

Постановка проблеми. За даними ВТО в третьому тисячолітті значна частина рекреантів обирає більш активні форми відпочинку пов'язані з екстримом, які можуть нести реальну небезпеку для життя туриста та вимагають значної фізичної підготовки [5]. Щодо Закарпаття, то його унікальне розташування в гірській частині Українських Карпат з густою річковою системою робить впершу чергу перспективним розвиток водного туризму, який є різновидом активного туризму і до нього належать тривалі самодіяльні водні подорожі на туристичних суднах – рафтах, байдарках, катамаранах тощо [3].

Сплави як правило по гірських ріках переходять в екстремальний відпочинок і в Україні, а в Карпатському регіоні мають перспективне майбутнє широко використовуватись у плані надання туристичних послуг. На світовому ринку даних послуг водний екстремальний туризм та його різновиди користуються великим попитом, він не вимагає значних фінансових витрат та дозволяє щорічно у декілька разів збільшити пакети пропозицій відпочинку, що пов'язані з активними подорожами. Досліджувана територія володіє значним потенціалом для розвитку водних, із категорії екстремальних видів відпочинку, зокрема, рафтингу. Зрозуміло, що даний різновид туризму на сьогоднішній день не може бути масовим та приносити значних прибутків в казну Закарпаття, оскільки перебуває в стані зародження, але більше як п'ять туроператорів мають чимало доробок та цікавих пропозицій щодо провадження екстремальних турів в межах річкових систем даної території.

Перші наукові публікації пов'язані з організацією водного туризму появились у 70-х роках, коли в 1973 році побачив світ перший перелік водних маршрутів Європейською частиною СРСР [1]. Фактично в даних публікаціях увага зосереджувалася на особливостях сплаву на плотах і байдарках. Питаннями ефективного розвитку водних екстремальних видів туризму приділили увагу такі вітчизняні науковці як Ю.Дмитрієвський, М.Гамкало, А. Романов, Ю.Федотова та інші. В їхніх працях проаналізовано розвиток екстремального туризму в різних країнах, що є важливим для запозичення іноземного досвіду. Однак, дана тема, враховуючи актуальність в Карпатському регіоні та його складовій – Закарпатті є малодослідженою і потребує наукового опрацювання.

Метою представленої публікації є проаналізувати вплив природних чинників на формування та функціонування екстремальних водних видів туризму, зокрема, рафтингу на прикладі Закарпаття.

Досліджувана територія розташована в межах двох орографічних районів: 80% території – гори та передгір'я Карпат, решта Закарпатська (Притисянська) низовина [6]. Їхні особливості впливають на формування водного балансу річкових систем басейну Тиси. Першочергове значення відводимо клімату, як основному важелю, що впливає на гідрологію річок краю. Так, суми радіаційного балансу становлять у низинних районах 2011 МДж/м²

(м.Берегово), а в гірських – 1311 МДж/м² (сmt.Міжгір'я). Додатний радіаційний баланс триває десять місяців. У грудні та січні він від'ємний (мінус 17- мінус 34 МДж² за місяць) [2].

Високогірний рельєф (> 2000 м) характеризує збільшення кількості опадів з висотою. Середньорічні опади у смугі низовин становлять 600 – 800 мм, а в горах – 1000 – 1500 мм. Бувають роки високої та низької водності, коли протягом року випадає 1500 – 2400 мм при середній нормі 1000 – 1200 мм. Аналіз розподілу середньої кількості опадів по території Закарпатської області, а також їхній річний хід у трьох пунктах спостереження (Ужгород, Рахів, Усть – Чорна) свідчить, що максимум опадів припадає на літні місяці, інколи на осінні, паводкову хвилю слід чекати в березні коли в горах відбувається сніготаяння.

Для досліджуваної території протягом усього теплого періоду характерне випадання зливових опадів. За кліматичними умовами Закарпаття належить до зони активної зливної діяльності, де протягом року неодноразово за короткі проміжки часу випадає чимало опадів, які підвищують рівень води в річках і створюють сприятливі умови для організації водних видів туризму починаючи з березня і включно по жовтень місяць (табл. 1).

Таблиця 1

Водність річок Закарпаття

(складено за матеріалами Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса, 2012)

Ріка	Площа водозбору, км ²	Середня річна витрата, м ³ /с	Річний стік, млн. м ³
1	2	3	4
Чорна Тиса	563	12	380
Біла Тиса	425	13	410
Тиса (гирло Боржави)	11 076	223	7040
Тиса (Дунай)	157 000	790	2510
Притоки:			
Кісва	1458	4	125
Шопурка	285	7	220
Тересва	1221	27	855
Теребля	755	16	505
Ріка	1145	31	987
Боржава	1450	24	761
Латориця (держкордон)	2735	34	1070

Аналіз свідчить, що в цілому річки даної території мають значне наповнення русел водою. Вони характеризуються великими похилами довжиною до 10 – 20 км і мають в середньому падіння 50 – 70 м/км; у верхів'ях воно збільшується до 100 м/км, а в передгір'ях - до 5 – 15 м/км (табл. 2)

Таблиця 2

Середнє падіння і похили р. Тиси в створах вод постів

(складено за матеріалами Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса, 2012)

Ріка - створ	Довжина від витоків, км	Відмітки, м		Падіння, м	Похил, м/км
		витік	створ		
Чорна Тиса - Ясіня	24.9	1665	643	1022	41.0
Чорна Тиса - Білин	47.3	1665	494	1171	24.8
Тиса - Рахів	57.2	1665	430	1235	21.6
Тиса - Ділове	76.0	1665	347	1318	17.3
Тиса – В. Бичків	95.0	1665	297	1368	14,4
Тиса - Тячів	139,1	1665	209	1456	10.5
Тиса - Вилок	219,5	1665	115	1550	7,1

Значні похили схилів зумовлюють швидкоплинний розвиток руслового стоку, що створює природні умови для рафтингу, без особливих фінансових затрат [10]. Екстрим – відчуття під час сплаву по гірських ріках зумовлені тим, що річки мають долини переважно прямі або слабо звивисті, які біля річищ набувають вигляду глибоких ущелин з вузьким дном (1-3 м). Ширина долин невелика (від 50-80 м до 0,8-2,0 км), схили круті або дуже круті, висотою 60-100 м. Ріки протікають у вузьких руслах, швидкість течії різна – від 1-1,5 до 3-6 м/с, а в передгір'ях від 0,5 до 2-3 м/с під час паводків. Русла багаті перепадами і порогами, дно галькове і гальково-кам'янисте, біля витоків ріки вони загромождені валунами. Глибина потоків 5-30 см, рідко – 0,8-1,0 м. Падіння річок значне, особливо у верхів'ях, де ухили досягають декількох десятків метрів на кілометр [4]. Їхні відносні висоти і ширина залежить від історії розвитку рельєфу, його вихідних параметрів, неотектонічних рухів, кліматичних особливостей тощо.

Таким чином, річки Закарпаття володіють широким спектром рис, які виступають вагомим природним чинником для перспектив розвитку водних різновидів туризму.

Історія рафтингу Закарпаття починається ще в період СРСР коли на турбазі «Нарцис», що в Хусті сплав входив до програми відпочинку і саме тоді практикували не катамарани, а надувні човни – рафти. Так, в 1992 році Закарпатський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, що в Ужгороді здійснив перші подорожі з киянами – рафтингістами заводу «Арсенал». В даний час найбільш відомою на досліджуваній території є школа екстремального туризму (ШЕТ) м.Хуст та клуб водного туризму «Тиса» у Виноградіві [8]. Нещодавно на Закарпатті пройшла щорічна 45 –та європейська регата, що стартувала біля верхів'я Тиси і перетнувши українсько-угорський кордон попрямувала до берегів Дунаю. На Закарпатті найчастіше сплаваються Тисою, але цілком можливими є подорожі Рікою, Боржавою, Латорицею, Ужем на придатних для цього ділянках русел. Найкоротші сплави – Боржавою та Ужем. Найекстремальнішими вони бувають у повноводдя – під час танення снігу або після активних дощів. Аналіз потенційних можливостей використання річок у рафтингу показав наступне: нами виділено три групи річок у відповідності до особливостей рельєфу.

I група річок охоплює басейни Чорної і Білої Тиси, Шопурки та Косівської. Вони розташовані в межах Свидовецької та Черногірської морфоструктури. Свидовецька морфоструктура є продовженням Полонинського хребта [2] з найбільшими висотами г.Близниця – 1883м та г.Стіг – 1707м. Верхня течія р.Чорна Тиса бере початок на південно-східних схилах Горган і зразу ж потрапляє в межі Ясинської улоговини, тобто в зону низькогірного та середньогірного рельєфу. Чорна Тиса практично весь час вона тече у вузькій долині, покритій хвойними лісами. Особливо вражає ущелина між селом Кваси і Раховом. Середнє падіння Чорної Тиси - 19 м/км, швидкість течії до 3 м/сек. Основні перешкоди на маршруті - плити заввишки 0,5 - 0,8 м, прижими, стоячі хвилі до 0,8 м, штучні споруди (стіни, греблі, бони). Найбільш складна ділянка починається за 10-15 км до Рахова. У «велику» воду подорож можна починати від Апшенецького водосховища. Довжина маршруту до Рахова близько 50 км. У самому місті нижче за деревообробний комбінат - водоскат заввишки біля 1 м. Від Ясиня маршрут доступний практично увесь сезон. Маршрут в одноденному режимі м.Хуст - м.Виноградів це - відрізок р.Тиси, який дає змогу випробувати та відчути особисто, що таке сплави по рікам початківцю. До початку сплаву учасники мають можливість побувати та власноруч покормити карпатських оленів на оленячій фермі, яка є єдиною на Закарпатті. Зупинка в с.Іза, Хустського р-н, де основним ремеслом тутешніх жителів є лозоплетіння, дасть змогу придбати на пам'ять цікавий сувенір. Після закінчення туру учасники мають можливість скуштувати та поповнити втрачені сили смачною домашньою вечерею прямо на березі річки Тиса.

II група річок – рр.Ріка, Тересва і Тересва - у верхів'ях оконтурює Верховинську морфоструктуру, зокрема – Горганську з висотами більше 1200м і приурочена до середньогірного рельєфу. Висота витoku Ріки -1285м, Тересвлі – 1242м, Тересви – 1703м. На межі верхньої і середньої течії ці річки перетинають Воловецько-Міжгірську гірську

улоговину, де русла річок сильно звужуються і мають незначну водопропускну здатність. У верхній течії ці річки мають V-подібну форму з різною шириною русла (у р.Ріка від 400 до 500м, у р.Теребля – 15-54м, у р.Тересва – 20-90м). Долина річки Ріка слабо звивиста, вище с.Березово V-подібна. Заплава на великій відстані двостороння, шириною 40-100м, русло звивисте, через кожні 1-2км зустрічаються острови, висота берегів від 2 до 10м. На Ріці знаходиться Теребле-Ріцька ГЕС, а також, в нижній течії - місто Хуст, численні бази відпочинку. Якщо починати подорож від Нижнього Бистрого і продовжити його по Тисі до Виноградова, протяжність маршруту становитиме близько 70 км. Ріка - це, мабуть, єдина з приток Тиси, по якій можна вільно ходити на рафтах та катамаранах-четвірках, впадає в Тису. Сплав по обох річках тривалістю від 4 до 6 днів можна організувати до румунського кордону. На р. Ріка під час сплаву рафтингісти стикаються з цікавою інженерною спорудою - тунелем для перекидання додаткового об'єму води із сусідньої річки Тереблі для ГЕС, розташованої на Ріці. Тунель проходить крізь хребет Бовцарській Діл абсолютною висотою близько 900м і починається в долині Тереблі від дивовижного Тереблянського водосховища. ГЕС розташовується в лівому рукаві Ріки (після селища Деко перед селом Нижній Бистрий). Під час сплаву на даній річці зустрічаються пороги першої та другої категорії складності.

Розглянемо особливості формування рельєфу у III групі річкових басейнів – Ужа, Латориці та Боржави. Верхів'я басейну Латориці охоплює Бескидську і Горганську зони Верховинської морфоструктури, а також Полонинську з висотами 1200м. Середня висота водозбору 310м, у верхній частині в басейнах річок Жденявка і Веча 760-770м. Тут річка звивиста, V-подібна, іноді має вигляд ущелини шириною від 40м у звуженнях до 600-700м нижче с.Підполоззя, бо саме тут вона перетинає ерозійно-тектонічні улоговини. Середня течія Латориці перетинає Березне - Липчанські ерозійно-тектонічні пониження. Від гирла р.Вечі до м.Мукачеве долина річки має коритоподібну форму з шириною дна 1-2км, а в м.Мукачеве - 4-5км. Найбільша ширина заплави сягає 1,0км нижче с.Чинадієво. Долина нижньої течії Латориці від м.Мукачеве до державного кордону виражена не чітко, заплава на окремих ділянках шириною від 100м до 4-6км. Русло звивисте шириною від 12 до 100м, острови зустрічаються рідко. Береги в нижній частині мають висоту до 2-3м, іноді сягають 8-12м. Повний рафтинговий маршрут проходить від села Кичорка до Чопа - близько 150 км. Проте найбільш складна і цікава ділянка (до Сваляви) доступна лише у квітні-травні. На цьому маршруті можна відвідати багато історичних і культурних пам'яток: у Чинадієво - палац Шенборна (XIX ст.), в Мукачеве - замок "Паланок" (XIV ст.), палац "Білий дім" (XVIII ст.).

Слід зазначити, що більшість туристичних фірм часто під видом екстремальних турів пропонують на ринку просто тури активного відпочинку та цікавих подорожей. Тобто майже відсутній комплексний та детальний підхід до організації екстремальних турів, повністю враховуючи його специфіку, як це робиться за кордоном. Слабкою стороною у їх діяльності є відсутність спрямованості на міжнародний ринок, фактично відсутня робота по залученні у Карпатський регіон іноземних туристів-екстремалів [7]. Важливим є вивчення запитів іноземних туристів-екстремалів, розроблення й впровадження екстремальних турів та пропозиція їх на зовнішньому ринку туристичних послуг. За умови чіткого визначення та розуміння екстремального туризму, ретельної розробки і дотриманні всіх необхідних правил, правильно проведеної маркетингової політики та рекламно-інформаційній діяльності можна розраховувати на значний приток як вітчизняних, так й іноземних туристів-екстремалів на досліджуваній території [10].

Отже, нами охарактеризовано один із цікавих різновидів екстремального туризму - рафтинг, який користуються попитом на світовому та європейському ринку туристичних послуг, який можна успішно розвивати на території Закарпатської області.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Водные маршруты СССР. Европейская часть. – М.: ФиС, 1973. – 142.
2. Габчак Н.Ф. Еколого-геоморфологічний аналіз Закарпатської області /Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. географічних наук/ – Львів, 2005. – С. 7-9.

3. Гамкало М. Особливості організації водного туризму в басейні річки Припять. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 43. Ч.1. С. 163-170.
4. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. – Л.: СПОЛОМ 2004. – 376 с.
5. Корольчук М.С. Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. – К.: Ніка-Центр 2006. – 580 с.
6. Кравченко О.Б. Екстремальний та активний туризм в Україні. – К. Геос, 2005. – 246 с.
7. Перспективи розвитку туризму екстремалів. – К.: Дніпро. - 2007 р. – 188 с.
8. <http://carpathia.gov.ua/ua/news/detail/1808.htm>
9. <http://dkz.info/ua/activerest/rafting/3112.html>
10. <http://extremal.ru>

Рецензент: д.геогр.н. **Дубіс Л.Ф.**, доцент кафедри геоморфології та палеогеографії Львівського національного університету імені Івана Франка

Габчак Н.Ф.

РАФТИНГ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМА ЗАКАРПАТЬЯ

Проведено оцінку клімату і горного рельєфу Закарпаття як потенціальної території для розвитку екстремального туризму – рафтинга. Виділено три групи річкових басейнів за особливостями рельєфу і охарактеризовано головні об'єкти водного туризму.

Проаналізовано вплив природних факторів на формування та функціонування екстремальних водних видів туризму на досліджуваній території. Аналіз водності рек з урахуванням їх показників падіння і уклону дають можливість виділити не тільки ділянки сприятливі для рафтинга, а й їх сезонність. Отримані результати дали можливість проаналізувати старі і розробити нові рафтингові маршрути в межах річкових басейнів.

Ключевые слова: екстремальный туризм, рафтинг, туристические объекты, рельеф.

Nabchak N.

RAFTING AS A TYPE OF EXTREME TOURISM OF TRANSCARPATHTIA

The estimation of climate and mountain terrain of Transcarpathia as a potential site for the development of extreme tourism – rafting has been done. Three groups of river basins (due to their relief peculiarities) were distinguished; the main objects of water tourism were characterized.

The influence of environmental factors on the formation and functioning of the extreme water sports tourism in the investigated territory is analyzed. The analysis of water level indicators with the regard to falling and bias enables to distinguish not only the areas favorable for rafting, but its seasonal prevalence. The results of the investigation have made it possible to analyze the old rafting routes and to develop the new ones within the river basins.

Keywords: extreme tourism, rafting, tourism objects, relief.